

КОНЦЕПТУАЛИЗАЦИЈА, ОСНОВНА ОБЕЛЕЖЈА И ТРАНСФОРМАЦИЈА ВОЈНЕ ПРОФЕСИЈЕ*

Анђелија Р. Ђукић¹

Достављен: 14.8.2025.

Кориговано: 26.9.2025.

Прихваћен: 16.10.2025.

Језик рада: Српски

Тип рада: Прегледни рад

DOI број: 10.5937/vojdela2503039C

Апстракт: Циљ рада је приказ концептуализације војне професије почев од традиционалних концепата и поистовећивања професије са официрским кором, преко развоја концепта на основу примене опште теорије система (комплексности) и повезивања професије и организације у једну интегралну целину са елементима комплексног система и јаким интеракцијама унутар система и са окружењем, до интегралног обухвата професије која укључује целокупни састав оружаних снага. Без обзира на развој и различитост концепата, утемељење војне професије засновано је на јединственој стручности, одговорности према припадној организацији и држави као клијенту и корпоративности унутар припадне организације. Одговорност војне професије произлази из закона, прописа и етичких кодекса организације, а у њу је уграђена и јурисдикција друштва над професијом због неопходности и битног друштвеног значаја обављане делатности. Поседовање специфичних знања и вештина и формирање властите организације (војска као организација), војна професија изграђује монополски статус у друштву, што јој даје и изванредан степен аутономије. Појачани утицај и јачање утицаја цивилног кадра у војној сфери, прерасподела војних задатака на приватне безбедносне компаније, употреба војних потенцијала уместо дипломатских активности, рестрикција финансијских средстава, проширење захтева на невојне активности и слични негативни утицаји, воде ка губитку контроле војне професије над својом облашћу, смањењу аутономије и депрофесионализацији. С друге стране, због измењене физиономије савремених ратова од

* Овај рад је настао у оквиру научноистраживачког пројекта „Војна професија у Србији у савременом безбедносном окружењу” (ИСИ/ДХ/3/24-26), који финансира Министарство одбране Републике Србије, а реализује Институт за стратегијска истраживања Универзитета одбране у Београду.

¹ Универзитет одбране у Београду, Институт за стратегијска истраживања, Београд, Република Србија, Е-mail: andjelija.djukic@mod.gov.rs; <https://orcid.org/0000-0002-6052-846X>.

војне професије се захтева спектар нових знања и вештина, што доводи до препуштања одређених војних активности приватним компанијама.

Кључне речи: *војна професија, традиционални концепт, теорија комплексности, стручност, одговорност, корпоративност, морал, држава, физиономија савремених ратова, трансформација професије.*

Увод

На основу анализе постојеће литературе и званичних докумената појединих држава, рад се састоји од повезаних и логичких целина: концептуализација и основна обележја професије и војне професије и тренд промена војне професије у савременим условима. Професија као социолошка категорија, према традиционалном концепту насталом у другој половини двадесетог века, одликује се друштвеним затварањем, ауторитетом, монополом, легитимитетом и доминацијом, односно она мора да поседује одговарајућа специфична знања стечена високим образовањем, што јој осигурава надлежност над облашћу делатности, поседовање одређеног степена одговорности према професији и држави и да постојање високог степена корпоративности у заједници коју професија изграђује, одржава и унапређује (Huntington, 1957; Janowitz, 1960; Harries & Jenkins, 1990; Alagappa, 2001). Развојем опште теорије система (комплексности) професија се разматра као саставни елемент припадне заједнице (организације) као система, где је комплексност система последица великог броја нелинеарних интеракција унутар система и са променљивим окружењем. То омогућава да се професија разложи на варијанте и анализира у односима са друштвом и другим професијама, односно као подсистем државе (Abbott, 1988; Burk, 2002; Đukić & Andrejić, 2022; Snider & Watkins, 2002; US Department of the Army, 2015; Pekkola et al., 2018; Lacquement & Galvin, 2022; Monahov, 2022).

Полазећи од општих карактеристика професије према различитим концептима, у другом делу рада разрађују се приступи концептуализацији војне професије. Разматрају се концепти којима се обухвата поимање војне професије чији су припадници официри повезани са оружаном борбом, до интегралног разматрања војне професије и организације – војске као целине (Snider & Watkins, 2002; US Department of the Army, 2015). Нови концепт војне професије, иако није општеприхваћен, односи се на систем тоталне одбране Шведске, где се под војном професијом сматрају сви припадници оружаних снага који су директно или индиректно повезани са оружаном борбом, без обзира на то да ли су запослени или нису у систему одбране (Swedish Armed Forces, 2016; Berndtsson, 2019). У трећем делу рада разматрају се промене у друштву и војсци као узроци делимичног губитка монополског статуса и аутономије војне професије и њене депрофесионализације под утицајем државног апарата, већег уплива цивилног сектора у војној сфери и јачања приватних безбедносних компанија. Како се и

развој војних образовних институција одвија у оквиру и под утицајима друштва и фактора моћи, настају промене и у моделима војног образовања, тако да се традиционални војни колеџи, који су стварали војну професију, замењују универзитетима одбране или безбедности; на њима се образују будући припадници нове професије *националне безбедности*, што слаби професионализам и војну професију као социолошку категорију (Karlova, 2015; Libel, 2019; Lacquement & Galvin, 2022).

Професија – појам и основна обележја

Социологија професије, понекад називана и *теорија професије*, у литератури је добро утемељена. Иако се корени студија о професији могу пратити од краја деветнаестог века, кључни развој социологије професије настаје у другој половини двадесетог века. Прве класичне студије изучавале су професију у контексту занимања, а касније је тежиште померено на односе између професија и њихових клијената са анализом моћи и монопола професије. Коришћен је концепт по коме професију одликује друштвено затварање, ауторитет, монопол, легитимитет и доминација. Самјуел Хантингтон (*Samuel Huntington*) дефинисао је професију као посебан тип функционалне групе са високо специјализованим карактеристикама, од којих се као кључне издвајају три: а) постоје дефинисани захтеви и критеријуми за јединственом стручношћу у датој области; б) постоји степен одговорности за обављање дужности припадника професије и в) постоји висок степен корпоративности или обједињујућег осећаја припадности међу практичарима у овој области (Huntington, 1957: 49). Професионално знање или стручност састоји се од широког образовања које се стиче у општим образовним институцијама друштва и специјалистичког знања и вештина који се стичу искључиво у институцијама професије. За стицање стручности потребна је и стална интеракција између теорије и праксе, односно дуготрајно образовање и искуство. Постављањем одговорности, као битне карактеристике професије, уводи се јурисдикција друштва над професијом, односно професија своје послове обавља за добробит друштва или државе, има битан друштвени значај и неопходна је за функционисање друштва. Трећа карактеристика професије је корпоративност – јединство и свест међу члановима да припадају посебном телу – организацији која има формалне стандарде професионалне компетентности, овлашћења и средства за њихово спровођење (Alagappa, 2001: 3).

Развојем опште теорије система (теорије комплексности), када се држава посматра као вишеслојан и вишесекторски комплексан систем са великим бројем подсистема који су хијерархијски и/или хоризонтално повезани, професија се разматра у оквиру припадне организације и у односима са државом². На тај начин се професија и организација посматрају интегрално и повезују са динамичним окружењем са којим остварују нелинеарне интеракције и трпе утицаје

² У основи опште теорије система је идеја да се различите физичке и друштвене појаве могу посматрати као целине (холизам) или комплексни системи, а тежиште теорије налази се у интеракцијама међу компонентама система и система са окружењем (Đukić & Andrejić, 2022: 291).

тог окружења (било да је то држава, њени подсистеми, или пак окружење на ширем – регионалном или глобалном нивоу). Са тог становишта холистички оквир Ендруа Абота (Andrew Abbott, 1988) обухвата анализу организације и професије у ширем друштвеном систему (држави) и разматра динамичне односе међу различитим групама и професијама и њихове стручности (надлежности), јер стално променљиво окружење (технологија, друштвени односи, културни трендови) испољава јаке утицаје на област стручности, односно њено стицање, одржавање и унапређивање током времена. За разлику од традиционалних студија, професија се сагледава као ексклузивно занимање које примењује донекле апстрактно знање на појединачне случајеве, односно карактерише је поседовање скупа експертских знања појединача на којем се заснива занимање које омогућава његовим припадницима да захтевају и остварују ексклузивно право контроле одређених радних активности (Abbott, 1988: 8). На сличан начин је и Џејмс Бурк (*James Burk*) дефинисао професију као занимање релативно веома високог статуса, чији чланови примењују апстрактна знања за решавање проблема у одређеној области деловања. Према Бурку, професија обухвата три међусобно зависна конститутивна елемента: апстрактно знање стечено у систему високог образовања; надлежност – контрола над јурисдикцијом (облашћу активности), у којој се ово знање или стручност примењује и легитимитет или подударане између облика професионалног знања, чврсте уверености и предрасуда о кредибилитету у односу на друге професије или занимања. Постојање ова три елемента у некој области извор је професионалног статуса – одређују професију и разликују је од пуког занимања (Burk, 2002: 40-44). Да би неко занимање постало професија, према Бориславу Гроздићу (2010: 280–281), потребно је испуњење следећих услова: а) развијена основна теорија и технике које чине основу за професионално деловање (поседовање високог образовања); б) поседовање монопола на стручну експертизу; в) препознатљивост од стране јавности; г) професионална организованост; д) развијена професионална етика и ђ) професионални жаргон. Оцењивањем или проценом ових услова постојања професије (параметара професије) може се сагледати и степен изграђености неке професије. Очито је да ови параметри представљају само развијене и детаљније разрађене Буркове конститутивне елементе професије, те их је једноставније препознати и оцењивати као показатеље постојања и снаге професије као друштвене категорије.

Изграђене и временски постојане професије одликују се јединственим и обједињавајућим професионалним идентитетом, поседују и стално развијају стручна знања кључна за потребе друштва, врше изградњу и вођење организације (управљање бирократском структуром у организацији), обезбеђују развој будућих професионалаца и одговорно користе друштвене ресурсе (кадрови, финансије и време), а за професије у јавном сектору неопходно је и да поседују поверење опште популације (што је посебно карактеристично за војну професију) (Lacquement & Galvin, 2022: 7-8). Тако се може успоставити и идеалан тип професије, који претпоставља постојање релативно хомогене групе чији чланови деле идентитет, вредности, улоге и интересовања и којима управљају лако прихваћени обичаји и кодекси понашања (Harries-Jenkins, 1990: 119). Професија се разликује од занимања по томе што постоји теоријски скуп знања који пред-

ставља основ за практичне вештине професионалаца. Поседовањем знања и вештина које су јединствене за ту област и формирањем властите организације (заједнице) ствара се ефективан професионални монопол (Libel, 2019: 63). Монополски статус у друштву – држави припадници професије настоје да одрже различитим средствима, као што су контрола регрутовања и селекција чланова, као и поштовање критеријума за унапређење на хијерархијској лествици унутар организације. Професије су корисне држави јер пружају услуге у областима које су неопходне друштву и које слободно тржиште тешко може да обезбеди, што им даје и изванредан степен аутономије.

Армија САД је професију дефинисала као поуздано, дисциплиновано и релативно аутономно занимање (позив) чији чланови: пружају јединствену и виталну услугу друштву развијањем и применом стручног знања, које се често примењује у новим и неочекиваним ситуацијама; осигуравају поверење друштва кроз етичку, ефикасну и делотворну праксу (где етика професије успоставља моралне принципе за обављање одређених активности у име друштва и одражава законе, вредности и уверења дубоко укоренења у култури професије); успостављају и одржавају дисциплину и стандарде својих вештина и науке укључујући одговорност за свој професионални развој; поседују значајну аутономију и слободу одлучивања у обављању своје професије у име друштва (US Department of the Army, 2015: ch. 1, 1-2). У радовима руских истраживача појам *професија* је систематизован у неколико праваца: то је врста радне активности која има друштвено значајан контекст и узрокована је поделом рада; изискује формирање посебних квалитета код особа које јој припадају и постоји припадност појединаца посебној групи. Професионална активност појединца схвата се као главни облик друштвеног постојања, самоизражавања и личног развоја (Monahov, 2022: 11-12).

У законодавству Републике Србије дефинисано је значење појма *професије од посебног интереса за Републику Србију* (без навођења конкретних професија, чије листе утврђује Влада), али се ова дефиниција може прихватити као меродавна за дефиницију професије уопште. *Професија од посебног интереса* је професионална делатност или скуп професионалних делатности утврђених законом код којих је приступ и обављање, односно начин обављања делатности, условљен поседовањем одређених професионалних квалификација које су утврђене законом и подзаконским актима. У вези са стручношћу припадника професије, законом је дефинисана и компетенција професије као интегрисани скуп знања, вештина, способности и ставова који омогућује појединцу ефикасно обављање активности у датој професији (Закон о професијама, 2018: чл. 2. т. 1–5). У најширем смислу, компетенција представља способност појединца да задовољи захтеве радног места и да успешно извршава специфичне радне задатке. Компетенцијски профил одређене професије чини надградњу квалификационог оквира и заснива се на утврђивању врсте и нивоа компетенција које су потребне за обављање одређених послова или ниво потребних знања и способности појединца (Campion et al., 2011: 228).

Концептуализација војне професије

Сматра се да су почеци стварања војне професије у непосредној повезаности са стварањем националних стајаћих војски које су се заснивале на обавезној војној обуци способних грађана, чиме су националне војске постале масовније и са обученим кадром који је представљао резерву војске у случају рата. Европске државе су током деветнаестог века, по моделу националне стајаће војске који је настао током Француске буржоаске револуције (1789–1799) и Наполеонових ратова (1804–1815), а упркос неуспелим мисијама и једне и друге војне епохе у Француској и претрпљеним поразима, приступиле реформи својих националних армија. Армије су одустале од модела ангажовања професионалног најамничког кадра (који је до тада био примаран) и нови модел засновале на обавезној војној служби способних грађана у одређеном времену. Време проведено у војном статусу (*status militaris*) зависило је од потребног времена за војно обучавање, али и од пројектоване организационе структуре и захтеваног бројног стања активне војске. За формирање масовних ратних армија постојало је активно војно језгро (професионални официри и подофицири) и одређени број војника на привременом војном статусу (обука или одржавање готовости јединица), а резервни састав активиран је кроз процес мобилизације. Таквом организацијом обезбеђења кадрова спојени су професионализам – официри и подофицири који су себи обезбеђивали државну плату и углед, а истовремено су обучавани грађани за војну службу која је сматрана и грађанском дужношћу (Старчевић и Благојевић, 2020: 86–87).

Дефинисање војне професије, које се данас сматра традиционалним концептом, повезује се са радовима Хантингтона (Huntington, 1957), Мориса Јановица (*Morris Janowitz*) (Janowitz, 1960) и других истраживача социологије војне професије насталим на почетку периода Хладног рата, када је општа геополитичка ситуација постала сложена због конфронтације између СССР-а и САД. Анализа војне професије фокусирана је на појаву официрског кора као професионалног тела током деветнаестог века, када су државе повећавале своје ослањање на грађанског војника који је у војску позиван у временима кризе. Тиме је расла потреба за искусним и способним вођама који ће заменити официре из редова аристократије. Касније уклањање класних критеријума и постављање образовних и стручних захтева за службу водило је професионалном статусу официра.

Из Хантингтонове дефиниције професије као функционалне групе коју карактеришу стручност, одговорност и корпоративност, произашле су карактеристике и војне професије: стручност – посебна вештина војних официра је управљање, функционисање и контрола људске организације чија је примарна функција примена насиља (присиле)³ и она се може стећи само кроз продужено образовање и искуство; друштвена одговорност – војна безбедност његовог клијента

³ У српском језику речи *насилје* (*violence*) и *насилник* имају негативну конотацију. Зато је уместо термина *насилје* оправдано користити термин *присила* (који се може користити и у позитивном смислу као морално допуштена радња), а за специјализовану стручност официра – уместо термина *управљање насилјем* (*management of violence*) користити термин *управљање војном силом* (Grozdić, 2010: 238), како је и примењено у тексту.

– друштва (државе), где је војна професија монополизована од стране државе; корпоративност – чланови професије су део јединствене заједнице. Војска као заједница дели колективни осећај одговорности, међусобна образовна искуства и заједништво у раду, што од официра захтева да савладају скуп апстрактних професионалних знања и разумеју моралне, етичке, политичке и друштвене контексте у којима се одвијају војне акције, као и да су стручни у лидерству, моралу и одржавању физичке спремности. Војној професији припадају само официри који управљају војном силом (присилом), док други чланови организације (подофицири, војници) морају бити стручњаци за примену средстава присиле (Huntington, 1957: 8-15). Усмеравање према практичарима довело је до става да војној професији припада само онај део официрског кора који се непосредно ангажује у извршавању борбених задатака, јер се стручност изједначава са управљањем војном силом, занемарујући оне официре који нису укључени у борбене задатке. У контексту односа државе и војног професионализма истиче се важност политичког утицаја на војну професију кроз њено стварање и контролу над војском (Huntington, 1957: 84). Оваким ставовима војна професија стављена је у јурисдикцију државе која је ствара (као и целокупну војску) и контролом усмерава на функције у законском оквиру и на очување националних вредности и остваривања националних интереса. Тиме се уједно војсци ограничава превелики утицај на политичка збивања, а у крајњем спречава се насилно преузимање власти у држави извођењем пуча.

У радовима Хантингтона и Јановица концепт војне професије поистовећује се са професионализмом официра као виталне компоненте оружаних снага: официри су оспособљени за вођство, поседовање и пренос професионалне стручности, војни начин размишљања и развијање војне етике. Тако је војна професија успостављена као јединствена професија у којој је професионални војник стручњак за ратовање и организовану употребу присиле (Janowitz, 1960: 15). Због техничког напредка и демократских процеса који војну организацију чине отворенијом ка друштву, Јановиц у војну елиту не убраја само официре са борбеном компетентношћу већ и официре менаџере и официре који су веза са цивилним друштвом. И код већине истраживача овог времена официрски кор је био једини типски представник војне професије. Поједини истраживачи чинили су покушаје да прошире концептуални основ и избегну ограничени приступ, наводећи као полазну тачку да војска није само професија већ чини јединствени пример спајања професије и организације, што представља и основу концепта Бурка и Абота. Овим концептом истраживање се проширује на целокупан састав или *естаблишмент*, чиме се комбинују две теме – професија и организација, а оружане снаге идентификују се као високо структуриране, сврсисходне и моћне бирократске организације са изграђеном применом правила и прописа (Harries & Jenkins, 1990: 121-124).

Почетком 21. века појачано је интересовање за проучавање војне професије у оквиру истраживања војне организације. Истраживања војне професије у САД, посебно након ратова у Ираку и Авганистану, заснивају се на традиционалним концептима и истраживачким радовима који су настали на основу њих, али су знатно и проширена. На основу Аботовог холистичког приступа војсци, изведене

су четири категорије стручности војне професије: војнотехничка, морално-етичка, хуманистичка и политичко-културна. Војна професија је, према стручности, подељена на три огранка – копнену, ваздухопловну и поморску – а остале помоћне службе, агенције и заједнице у оружаним снагама се не разматрају (Snider & Watkins, 2002, 6-14). Касније, 2015. године, армија САД дефинисала је војну професију обухватом целокупног састава оружаних снага, чак и ветерана, као јединствен позив (занимање) стручњака сертификованих за етичко креирање, стварање, подршку и примену војне силе који служе под цивилном влашћу и којима је поверена одбрана Устава и права и интереса америчког народа. Као суштинске карактеристике војне професије истичу се поверење, часна служба, војна стручност, управљање професијом (верност, одговорност, унапређење и јачање професије) и дух јединице (јединство, заједнички интерес и колективна посвећеност) (US Department of the Army, 2015: ch. 1, 1). Поред САД, и друге државе (нпр. Канада и Шведска) усвојиле су званичне политике којима дефинишу војну професију. И поред евидентних разлика у овим дефиницијама, описи војне професије имају три кључна параметра: професионалну стручност, надлежност и легитимитет. Шведска припадницима војне професије сматра војна и цивилна лица запослена у оружаним снагама, али и шире, док Канада укључује само униформисана лица (Berndtsson, 2019: 193).

Најшири концепт војне професије заступљен је у оружаним снагама Шведске, где је као основ за њено одређење постављена одбрамбена функција друштва и извођење оружане борбе као њен основни садржај. У Шведској су војном професијом обухваћени сви припадници оружаних снага који су директно или индиректно повезани са оружаном борбом: „сви чланови оружаних снага – војни и цивилни запослени, хонорарни запослени, резервисти, припадници Домобранске гарде и добровољци – нису само повезани заједничким циљем или активношћу, већ су и чланови наше војне професије” (Swedish Armed Forces, 2016: 4). Овим одређењем обухваћене су знатно шире структуре оружаних снага него што је то урађено у армији САД, јер је организација система одбране заснована на концепту тоталне одбране (који није промењен ни после приступања Шведске НАТО-у). Војна професија схвата се као обједињујући фактор око кога се гради колективни идентитет и јединство у остваривању одбрамбене функције. Посебно се издваја *официрска професија* и ужи поглед на њену специфичну стручност (утемељену у управљању војном силом), јурисдикцију (вођење војних операција) и легитимитет (испуњавање професионалних нормативних очекивања друштва), а наглашава се и значај формалног теоријског – научног и практичног знања официра и одговорност за развој професије (Swedish Armed Forces, 2016: 4-28). Оваквим концептом врши се депрофесионализација војне професије како је постављена традиционалним концептима (официрска професија) и настоји се да се изједначи концепт професије са организацијом тоталне одбране. Концепт је нов и може се тумачити као одраз политике тоталне одбране и обнављање схватања о значају јединица територијалне одбране (поред оперативних јединица) које се ангажују у регионима, односно настојање за омасовљење одбране и изградњу њене кохезије (Đukić i Vuletić, 2023: 630–631).

У руској литератури карактеристике војне професије темеље се на општим ставовима о професији: обављање друштвено значајане активности, поседовање посебних квалитета и стручности и припадање професионалној групи (организацији). И поред тога, у тумачењу војне професије постоје значајне разлике. Већина истраживача полази од основне функције оружаних снага – припрема за одбрану и спровођење одбране државе – при чему војна професија обједињује велики скуп прилично разноврсних службених дужности. Заступљен је став да је војна професија посебан вид професионалне активности и да представља витални облик активности у друштву усмерене на друштвено-политичке, војноправне, духовне и војнопрофесионалне области. Војни професионализам захтева посебна знања, вештине и способности како би се могла обављати организациона и управљачка, војнотехничка, комуникативна и војнопедагошка делатност (Monahov, 2022: 12-13). Већина истраживача у Русији, за разлику од ставова армија САД, Шведске и Канаде, сматра да војну професију чине официри, са прећутном поделом по основу образовања и активности на: *праве официре*, који имају завршене војне школе и директно су укључени у борбену обуку, рад са оружјем и командовање (традиционалан идеал војне професије) и *остале официре*, који су стекли чин на основу високошколске дипломе са цивилних факултета (лекари, економисти, психолози, инжењери, технички специјалисти) (Karlova, 2015: 69-72). Међутим, у јавним прокламацијама и документима оружаних снага Русије све је више поопштавања појма *војна професија* и њеног сагледавања као свеукупног професионалног кадра оружаних снага (официри, подофицири, професионални војници и цивилна лица), чиме се врши помак од традиционалног концепта војне професије и она се повезује са организацијом – оружаним снагама.

На основу анализе концепата војне професије, те савремених трендова у њеном поимању, војна професија у Србији има битне карактеристике професије према традиционалном концепту, али са чврстом повезаношћу са организацијом (војска и министарство), а у оквиру државе – са другим професијама и државним органима. Законом о Војсци Србије дефинисано је да су професионални припадници Војске Србије професионална војна лица (официри, подофицири и професионални војници) и цивилна лица на служби у Војсци Србије (војни службеници и војни намештеници), односно то су лица која су у радном односу у Војсци Србије (Закон о Војсци Србије, 2007: чл. 8–10). Међутим, истим законом раздвојени су појмови *професионална војна служба* у ком статусу су професионална војна лица (чл. 39–119) и *служба цивилних лица на служби у Војсци Србије* у ком статусу су цивилна лица (чл. 120–134). Припадност војној професији у Србији требало би да обухвати професионална војна лица (официри, подофицири и професионални војници) запослена у Војсци Србије и Министарству одбране.

Трансформација војне професије

Армије западноевропских држава су, после завршетка Хладног рата деведесетих година двадесетог века, имале драматичне промене, које се првенствено односе на смањење броја припадника и рестрикције финансирања, настале као последица ослањања на колективни систем безбедности – НАТО и због процена да је престала опасност од оружаног сукоба са ослабљеном Русијом. После отпочињања ратних дејстава у Украјини поједине државе настојале су да убрзају реформе својих армија, уз знатно повећање финансирања одбрамбених снага и војне индустрије. Упоредо са укидањем регрутације као система попуне и преласком на добровољну војну обуку, смањењем финансирања одбране услед смањења пореза и делимичног преусмеравања средстава на друге друштвене потребе и социјалне програме (тзв. дивиденде мира), смањиван је и ниво друштвеног статуса оружаних снага. Као резултат промена мисија војске и усмеравања према међународним мировним операцијама, оружане снаге западних европских држава су се све више ослањале на приватне безбедносне снаге (приватне војне компаније). Општи тренд у цивилно-војним односима је и слабљење утицаја војне компоненте и јачање политичке компоненте у одлучивању у војној сфери, када промене влада могу изазвати и промене политике према одбрани у појединим државама, што изазива и поремећаје у системима одбране.

Сматра се да је професија као категорија припадности лица са специфичним карактеристикама у постиндустријском друштву ушла у кризу као резултат различитих врста конкуренције које су присутне, што се односи и на војну професију. Приватне војне и безбедносне компаније све се чешће појављују као понуђачи безбедносних и војних услуга. Овај тренд и стварање *тржишта силе*, делимично је резултат и све веће потражње за овом врстом услуга које војска није у могућности да задовољи, па је велики број припадника безбедносних и војних служби пронашао пут до глобализоване приватне безбедносне индустрије. Истовремено, војне организације све више примењују принципе доделе појединих послова другима или коришћење њихових ресурса (аутсорсинг, енг.: *outsourcing*). Војна професија сматра конкуренцију као резултат глобализације друштва, јер нова занимања настоје да стекну легитимитет над стручним радом који су обављала војна лица (Berndtsson, 2019: 190-191). Укључивањем све већег броја актера у војне операције нарушава се јединствена стручност којом располаже војна професија, чиме се умањује и њен статус професије и мења поимање војске као институције са монополом на примену оружане силе.

Поједине социолошке студије које анализирају неке аспекте војне професије, за подручје анализе уводе термин *социологија безбедносне стручности* уместо термина *социологије војне професије* (Libel, 2019: 62-63)⁴. Ови појмови,

⁴ У студији (Libel, 2019) анализирани су институције војног образовања у Немачкој, Великој Британији, Финској, Румунији и на Балтичком колеџу одбране који деле Естонија, Летонија и Литванија. Закључци су изведени из анализа параметара: циљ образовања; управљање институцијом; наставно особље; састав и избор студената; наставни план и програм; и, инфраструктура (буџет, физичка, рачунарска, истраживачка и образовна).

иако имају заједничку основу засновану на стручном знању, имају и специфичне одлике због свеобухватних промена у односима између стручњака и друштава у којима остварују своју функцију, што је условило и промене у институцијама војног образовања у европским државама. Настале су промене у моделима војног образовања: традиционални војни колеџи, који су стварали војну професију, замењени су универзитетима одбране или безбедности у којима се тежиште образовања поставља на стручности будућих кадрова, али не занемарујући ни област општег академског образовања. Развој војних образовних институција одвија се унутар ширих области друштва и фактора моћи, што условљава да се друштвена трансформација војне професије и професионализма не може анализирати искључиво у склопу војне организације кроз стручност, патриотизам, командовање, обуку војника и слично, већ треба уважавати и чињеницу да се оружане снаге преобликују унутар ширих друштвених промена.

Ангажовање приватних војних компанија наставак је тренда ка аутсорсингу и демилитаризацији војних функција, што је карактеристично и за руску и за западне војске, посебно америчку и британску (Karlova, 2015: 74-75). И поред тога, оружане снаге западноевропских држава нису изгубиле монопол на употребу силе, али се њихови образовни системи прилагођавају ширим друштвеним интересима и делимично деле улоге у области безбедности са другим друштвеним актерима. Удаљавањем безбедносних политика НАТО држава од искључивог ослањања на војну моћ шири се спектар актера и професија за надлежности у области безбедности, што за последицу има смањење утицаја војне професије, уз евентуално стварање нове *професије националне безбедности*. Нова професија требало би да има критички и креативан приступ према безбедносним проблемима, способност планирања и управљања међуагенцијским операцијама и вођења безбедносних тимова, комуникацијске способности и друге сличне одлике (Libel, 2019: 80).

Студија о будућности америчке војне професије (Lacquement & Galvin, 2022)⁵, која изједначава састав оружаних снага са војном професијом, уочава недостатак јасног става о суштини или карактеру војне професије – стручном знању, људској експертизи и надлежностима у пракси. Аутори сматрају да је поверење друштва у војску угрожено због сталних скандала (сексуална узнемиравања и напади), повлачења из Авганистана, злоупотребе професије, неадекватне расподеле националних ресурса, непрофесионалног понашања, сталних цивилно-војних тензија и других стратешких неуспеха, због чега доводе у питање и компетентност и одговорност америчких оружаних снага. Основна питања са којима се суочава војна професија у САД су: промене у карактеру рата (укључујући и нове технологије и сајбер простор), широка применљивост војних капацитета (уместо дипломатских активности), што може довести до милитаризације спољне политике и неадекватне употребе војних снага; питање (не)ефективности недавних војних сукоба у Ираку, Авганистану, Либији и Сирији (упркос снажним оперативним

⁵ Студија *Framing the Future of the Military Profession* је пађена у организацији Института за стратешке студије (*Strategic Studies Institute*) и Ратног колеџа армије САД (*US Army War College*) и надовезује се на студију *The Future of the Army Profession* (Snider & Watkins, 2002).

и тактичким перформансама које поседује армија САД); притисци да се војска прилагоди и усклади са новим друштвеним нормама као што су разноликост и инклузија; ризици политизације оружаних снага те растуће друштвено одбацивање професионализма, које је убрзано од почетка пандемије вируса Covid19 (Lacquement & Galvin, 2022: 1-5). Услед сложености организације оружаних снага САД и учешћа војних кадрова у широком спектру активности (војне и невојне) захтеви за стручношћу војне професије се шире и на домене који су традиционално изван војног домена. Зато војска све више разматра које ће активности обављати, а које препустити другим организацијама, како би војна професија остала више везана за извршавање основних задатака и како би се избегло нагомилавање захтева за њену стручност у различитим областима (Lacquement & Galvin, 2022: vii-viii).

Продор тржишног приступа за оцену ефективности војних активности, смањење компетенција војне елите на врху хијерархијског система оружаних снага, смањење броја самосталних одлука које она може да доноси и упливом цивилних вредности у традиционални војнопатриотски етос војне професије (карактер, стручност, поузданост и углед), показују општи тренд слабљења друштвеног утицаја војне професије. У прошлости су војни лидери самостално одређивали величину, структуру и наоружање јединица, док је данас то немогуће у било којој савременој армији. На системе одбране негативан утицај испољавају различите политике одбране партија које се периодично смењују на власти, где се, на пример, у неким западноевропским државама доводи у питање и чланство у НАТО-у. Негативно деловање на очување војне професије испољава се и кроз: уплив цивилних власти у сферу стручности и активности војне професије; јачање утицаја цивилног особља и војног особља са цивилним образовањем у војсци; прерасподелу војних задатака на компаније изван војне организације, што доводи до слабљења аутономије војне професије; ограничавање потребних ресурса за развој организације и професије од стране државе, проширење захтева на невојне активности у друштву (безбедност, природне непогоде, несрећни случајеви и слично) и слични негативни утицаји изван организације. У војној сфери, услед укључивања приватног сектора, врши се нова подела војних задатака на војне и друге структуре, због чега војна професија губи контролу над својом облашћу деловања. Развој и јачање бирократског апарата унутар војне организације и с тим у вези и приступи осигуравања лојалности властима умањују значај и вредности војне професије, било да је она схваћена према традиционалном концепту (официрски кор), или у складу са новим концептима интеграције професије са војском као организацијом и поистовећивањем са војном службом.

Закључак

Војна професија, као и свака друга изграђена професија, а без обзира да ли се њено одређење заснива на класичном концепту или теорији комплексности, у основи се карактерише специфичном стручношћу у својој области, одговорношћу према друштву у коме испољава своје активности и корпоративношћу као јединственог осећања припадности њених чланова војној организацији. Како се наводи у изворима из САД, суштинске карактеристике војне професије су поверење, часна служба, војна стручност, управљање професијом (верност, одговорност, унапређење и јачање професије) и дух јединице (јединство, заједнички интерес и колективна посвећеност). На основу холистичког приступа и значаја војне професије за државу могу се извести четири категорије стручности војне професије: војнотехничка, морално-етичка, хуманистичка и политичко-културна стручност. Слични ставови о војној професији налазе се и у руској литератури, тако да се у одређењу војне професије полази од основне функције оружаних снага – припреме за одбрану и спровођења одбране државе, при чему војна професија обједињује велики скуп активности из друштвено-политичке, војноправне, духовне и војнопрофесионалне области. У савременим условима, када долази до урушавања професионализма уопште, већина одређења војне професије више се не базира на професионализму официра, већ се концепти проширују и усмеравају на организацију – војску, а припадницима професије уобичајено се сматрају активна (запослена) војна лица (официри, подофицири и професионални војници). У складу са законским решењима и наведеним иностраним концептима, као припаднике војне професије у Србији треба сматрати професионална војна лица (официри, подофицири и професионални војници) која су запослена у Војсци Србије и Министарству одбране (укључно запослена војна лица у предузећима Групације Одбрамбене индустрије).

Савремени трендови у поимању војне професије усмерени су на појам *менаџерство у оружаним снагама* или, општије, *менаџерство у области безбедности*. Овакав тренд разликује се од ставова који су утемељени у раним радовима истраживача војне професије, када је официрски кор издвајан као посебна групација повезана професионалним деловањем и стручношћу. Томе су, поред осталог, допринеле значајне промене у западноевропским армијама после завршетка Хладног рата и слабљења руске економије и војске и уопште Русије као потенцијалног непријатеља, али и унутрашње друштвене промене и промене у безбедносним секторима, са снажењем утицаја приватних безбедносних компанија. Повећањем броја актера који се укључује у војне операције нарушава се постојање јединствене стручности којом располаже војна професија, умањује се њен статус професије и мења поимање војске као институције са монополом на примену оружане силе. Јачање утицаја цивилног државног сектора у сфери војних активности и слабљење монопола и аутономије у кључним областима војске, пријем лица у активну војну службу са цивилним образовањем и недовољном војном стручношћу, ограничено финансирање и смањење других ресурса – првенствено материјалних и кадровских – и проширење захтева за реализацију невојних активности, само су неки од фактора који утичу на депро-

фесионализацију и слабљење статуса војне професије у већини европских армија. На многе од наведених утицајних фактора није имуна ни војна професија у Републици Србији, што негативно утиче и на очување њеног статуса као професије од изузетног значаја за државу.

Литература:

- [1] Abbott A. (1988). *The System of Professions. An Essay on the Division of Expert Labor*. Chicago: Chicago University Press.
- [2] Alagappa, M. (2001). Military Professionalism: A conceptual perspective. In M. Alagappa (ed.), *Military Professional in Asia: Conceptual and Empirical perspectives* (pp.1-18). USA, Hawaii, Honolulu: East-West Center.
- [3] Berndtsson, J. (2019). The market and the military profession: competition and change in the case of Sweden. *Defense & security analysis*, 35(2), 190-210.
- [4] Burk, J. (2002). Expertise, Jurisdiction, and Legitimacy of the Military Profession. In L. J. Matthews (ed), *The Future of the Army Profession* (pp. 39-60). Boston: McGrawHill.
- [5] Campion, M. A., Fink, A. A., Ruggeberg, B. J., Carr, L., Phillips, G. M., & Odman, R. B. (2011). Doing competencies well: Best practices in competency modeling. *Personnel psychology*, 64(1), 225-262.
- [6] Đukić, A. i Vuletić, D. (2023). Organizacija sistema odbrane prema konceptu totalne odbrane na primeru Švajcarske, Švedske i Srbije. *Medunarodni problemi*, 75(4), 621–647.
- [7] Đukić, A., & Andrejić, M. (2022). Building the European Mechanism for Combating Human Trafficking - A System Approach. *Teme*, 46(1), 287-302.
- [8] Grozdić, D. B. (2010). Profesionalni vojni etos i vojna profesija. *Vojno delo*, 62(4), 275–291.
- [9] Harries&Jenkins, G. (1990). The concept of military professionalism. *Defense Analysis*, 6(2), 117-130.
- [10] Huntington, S. P. (1957). *The Soldier and the State: the Theory and Politics of Civil-Military Relations*. USA, Massachusetts, Cambridge MA: Harvard University Press.
- [11] Janowitz, M. (1960). *The Professional Soldier: a Social and Political Portrait*. USA, Illinois, Glencoe IL: The Free Press.
- [12] Karlova, E. N. (2015). Transformacija voennovo profesionalizma v sovremenom obšestve [Transformation of military professionalism in modern society]. *Naučno-analitičeskij žurnal Obozrevatel' - Observer*, 9, 68-78.
- [13] Lacquement, R. A., Jr., & Galvin, T. P. (2022). *Framing the future of the US military profession*. Strategic Studies Institute.
- [14] Libel, T. (2019). From the sociology of the (military) profession to the sociology of (security) expertise: the case of European national defence universities. *Defence Studies*, 19(1), 62-84.
- [15] Monahov O. N. (2022). Socialjne i profesionaljne determinanti voennoj professii kak metodologičeskije orientiri razvitija socialjno-professionalnoj otvetstvenosti voennovo specialista [Social and professional determinants of the military profession as

methodological guidelines for the development of social and professional responsibility of a military specialist]. *Psihologo-pedagogičeskij žurnal Gaudeamus*, 21(3), 9-19.

[16] Pekkola, E., Carvalho, T., Siekkinen, T., & Johanson, J. E. (2018). The sociology of professions and the study of academic profession. In E. Pekkola, T. Carvalho, T. Siekkinen, & J. E. Johanson (Eds.), *Theoretical and methodological perspectives on higher education management and transformation: An advanced reader for PhD students* (pp. 121-150). Finland, Tampere: Tampere University Press.

[17] Snider, D. M. & Watkins G. L. (2002). *The Future of the Army Profession*. New York: McGraw-Hill Primis Custom Publishing.

[18] Starčević, S. i Blagojević, S. (2020). Uloga služenja vojnog roka u razvoju srpske strateške kulture. *Vojno delo*, 72(4), 85–104.

[19] Swedish Armed Forces. (2016). *Our Military Profession: Acting When Required*. Stockholm: Swedish Armed Forces.

[20] US Department of the Army. (2015). *ADRP 1: The Army Profession*. Washington DC: Department of the Army.

[21] Zakon o profesijama od posebnog interesa za Republiku Srbiju i uslovima za njihovo obavljanje (Zakon o profesijama). (2018). *Službeni glasnik RS*, br. 73/2018.

[22] Zakon o Vojsci Srbije. (2007). *Službeni glasnik RS*, br. 116/2007, 88/2009, 101/2010, 88/2015 - odluka US, 36/2018, 94/2019 i 74/2021 - odluka US.

Резиме

На основу анализе постојеће литературе и званичних докумената појединих држава, у раду се разматрају три повезане и логичке целине: концептуализација и основна обележја професије и војне професије и тренд промена војне професије у савременим условима и под утицајем државног апарата. Као посебан део рада издвојено је уопштено разматрање о професијама као социолошким категоријама, на које се надовезује и сагледавање различитих концепата војне професије. Професије се стварају и одржавају унутар једне државе ради обављања делатности које су битне за друштво јер пружају услуге у областима које су неопходне друштву и које слободно тржиште тешко може да обезбеди, што професији даје извешан степен монопола и аутономије.

Традиционални концепт војне професије, настао у другој половини двадесетог века, заснива се на професионализму официра са образовањем у војним институцијама који „управљају насиљем” (управљање војном силом), односно то су официри који су укључени у оружану борбу. Према овом концепту војна професија се одликује друштвеним затварањем, ауторитетом, монополом, легитимитетом и доминацијом, односно она мора да поседује одговарајућа специфична знања, што јој осигурава надлежност над облашћу делатности, да поседује одређени степен одговорности према професији и држави и да постоји висок степен корпоративности у заједници (војсци) коју професија изграђује, одржава и унапређује. За већину истраживача овог времена официрски кор је био једини

типски представник војне професије. Даљи развој концепта заснован је на истраживањима војне организације, где се у интегралну целину спаја војска (војне организација) и војни професионализам. Уназад тридесетак година појачано је интересовање за проучавање војне професије у оквиру истраживања војне организације и ослонцем на општу теорију система (комплексности), применом холистичког приступа професији и њеној улози у оружаним снагама и држави. Припадност војној професији схвата се шире и укључује сва запослена војна лица једног одбрамбеног система (Канада, Србија), или сва запослена војна и цивилна лица (САД), до најновијих концепата где војној професији припадају сви припадници система одбране који би били укључени, директно или индиректно, у извођење оружане борбе (Шведска). Код истраживача у Русији преовладава став да војну професију чине официри, иако се у јавним прокламацијама државе и војске све више припадност професији проширује на свеукупност професионалног кадра у оружаним снагама.

Тржишни приступ у оцени ефективности војних активности и зависност од одлука цивилних власти о финансирању војске смањује компетенције војне елите и њену самосталност у доношењу одлука и за активности које су чисто војног карактера. Појачани уплив и јачање утицаја цивилног кадра у војној сфери, прерасподела војних задатака на приватне безбедносне компаније, употреба војних потенцијала уместо дипломатских активности, рестрикција финансијских средстава, проширење захтева на невојне активности и слични негативни утицаји, воде ка губитку контроле војне професије над својом облашћу, смањењу аутономије и депрофесионализацији. С друге стране, због измењене физиономије савремених ратова, од војне професије се захтева спектар нових знања и вештина, што доводи до препуштања одређених војних активности приватним компанијама. Настале су промене у моделима војног образовања и традиционални војни колеџи који су стварали војну професију замењени су универзитетима одбране или безбедности у којима се тежиште образовања поставља на стручности будућих кадрова. Савремени трендови у поимању војне професије усмерени су на појам менаџерство у оружаним снагама или, општије, менаџерство у области безбедности. Ангажовање приватних војних компанија је наставак тренда ка аутсорсингу и демилитаризацији војних функција, што је карактеристично и за руску и за западне војске.

Кључне речи: *војна професија, традиционални концепт, теорија комплексности, стручност, одговорност, корпоративност, морал, држава, физиономија савремених ратова, трансформација професије.*

© 2025 Аутор. Објавило *Војно дело* (<http://www.vojnodelo.mod.gov.rs>). Ово је чланак отвореног приступа и дистрибуира се у складу са лиценцом Creative Commons (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

